

Groene activiteiten: Een impuls voor kerken en samenleving

April 2021

Dr. Tjirk van der Ziel

Inhoudsopgave

- 1. Achtergrond**
- 2. Resultaten van het onderzoek**
 - 3.1 Betrokkenheid kerken bij groene activiteiten
 - 3.2 Totaalscore twaalf groene activiteiten
 - 3.3 Invloed beleidsplan op groene activiteiten
- 3. Samenvatting**
- 4. Conclusie**

1. Achtergrond

Klimaatverandering is één van de grootste uitdagingen van onze tijd. Om ervoor te zorgen dat onze aarde leefbaar blijft, zien we overal om ons heen tal van initiatieven ontstaan van mensen die zich willen inzetten voor behoud of herstel van natuur en milieu. Ook kerken nemen deel aan deze maatschappelijke trend van herbezinning op groene waarden. Op veel plekken zijn inmiddels groene activiteiten opgestart die uitdrukking geven aan de zorg voor de aarde, de zorg voor de naaste en eerlijk delen.

Sinds 2011 kunnen kerken zich aanmelden bij de Groenekerkenactie, een initiatief van Tear, Kerk in Actie en inmiddels ook Maatschappij van Welstand. Een kerk laat daarmee zien dat het ernst wil maken met de verduurzaming van de geloofsgemeenschap. Na een gestage groei van het aantal deelnemende kerken in de afgelopen jaren nam in 2020 de stijging sterker toe. De groei bevestigt het beeld dat milieu en klimaat voor steeds meer gemeenten belangrijke onderwerpen zijn. Voor de komende jaren worden nieuwe initiatieven ontplooid om het netwerk verder uit te bouwen.

Van de gemeenten die zich geen groene kerk noemen is nog maar weinig bekend hoe zij met duurzaamheid omgaan. Om hier meer zicht op te krijgen zijn de Radboud Universiteit en de Christelijke Hogeschool Ede een gezamenlijk onderzoeksproject gestart. Door middel van een enquête willen zij zichtbaar maken wat er momenteel in Nederlandse kerken op het terrein van groen gebeurt. Bovendien willen zij inventariseren welke wensen en ideeën er leven. Doel van dit onderzoek is goede ervaringen en inspirerende voorbeelden toegankelijk te maken, zodat kerken elkaar kunnen helpen een perspectiefvol antwoord te geven op de huidige klimaatcrisis. De uitkomsten worden tevens gebruikt voor een vervolgonderzoek in 2021 tot 2023, waarin ze een vergelijking willen maken tussen Europese landen.

Het eerste deel van dit project onder katholieke parochies is inmiddels uitgevoerd en in december 2019 afgerond.¹ Het tweede deel met dezelfde vragenlijst vond plaats onder protestantse kerken en werd uitgevoerd in het vroege voorjaar van 2020. De resultaten daarvan worden in dit rapport gepresenteerd. Voor het onderzoek is gebruikgemaakt van het ledenpanel van de Protestantse Kerk Nederland (PKN) dat bestaat uit adressen van predikanten, kerkelijk werkers, ouderlingen, diakenen, kerkrentmeesters, voorzitters/scriba's van kerkenraden, en andere (overige) kerkleden. Dit panel is representatief voor de PKN en wordt om die reden door het kerkgenootschap vaker voor onderzoeksdoeleinden ingezet. Om dubbeltallen zoveel mogelijk te voorkomen is uit dit bestand een selectie

¹ E. Hense, T. Bernts, J. Kregting. Groene activiteiten: Een impuls voor parochies en samenleving. Rapport nr. 658. Nijmegen: Kaski Onderzoekscentrum religie en samenleving, Radboud Universiteit, december 2019 <https://www.ru.nl/kaski/onderzoek/uitgevoerde-projecten/2019/virtuele-map-2019/onderzoek-groene-activiteiten-parochies/>

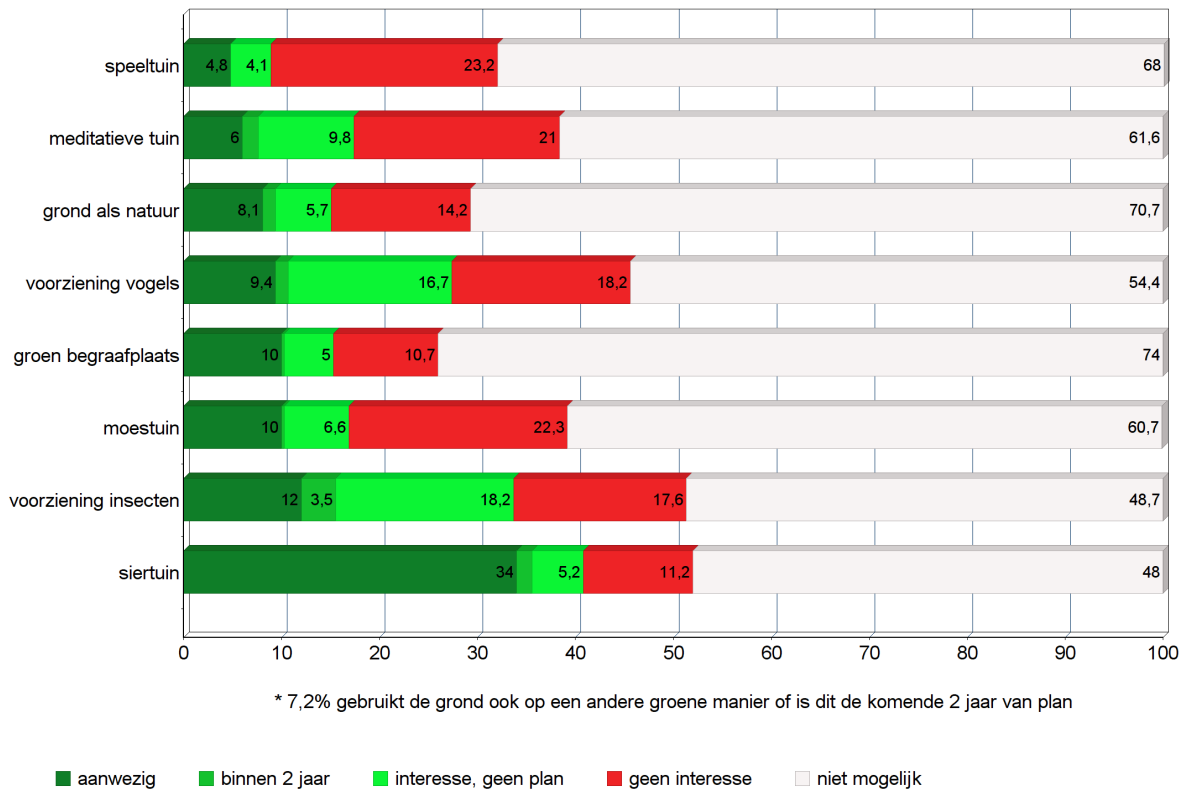
gemaakt van alleen de predikanten, diakenen, kerkelijk werkers en kerkrentmeesters, in totaal 1.674 adressen. Ook de respons op de enquête is gecontroleerd en gecorrigeerd op dubbeltallen. In totaal bedroeg de respons 317 kerken ofwel 19%, hoewel dat aantal in de loop van de vragenlijst wat afnam.

Uit deze enquête blijkt dat 3% van de onderzochte kerken zich heeft aangemeld bij de Groenekerkenactie, en 1% is van plan dat te doen. Daarmee richt dit onderzoek zich inderdaad op gemeenten die zichzelf (nog) niet als een groene kerk beschouwen.

2. Resultaten van het onderzoek

3.1 Betrokkenheid van kerken bij groene activiteiten

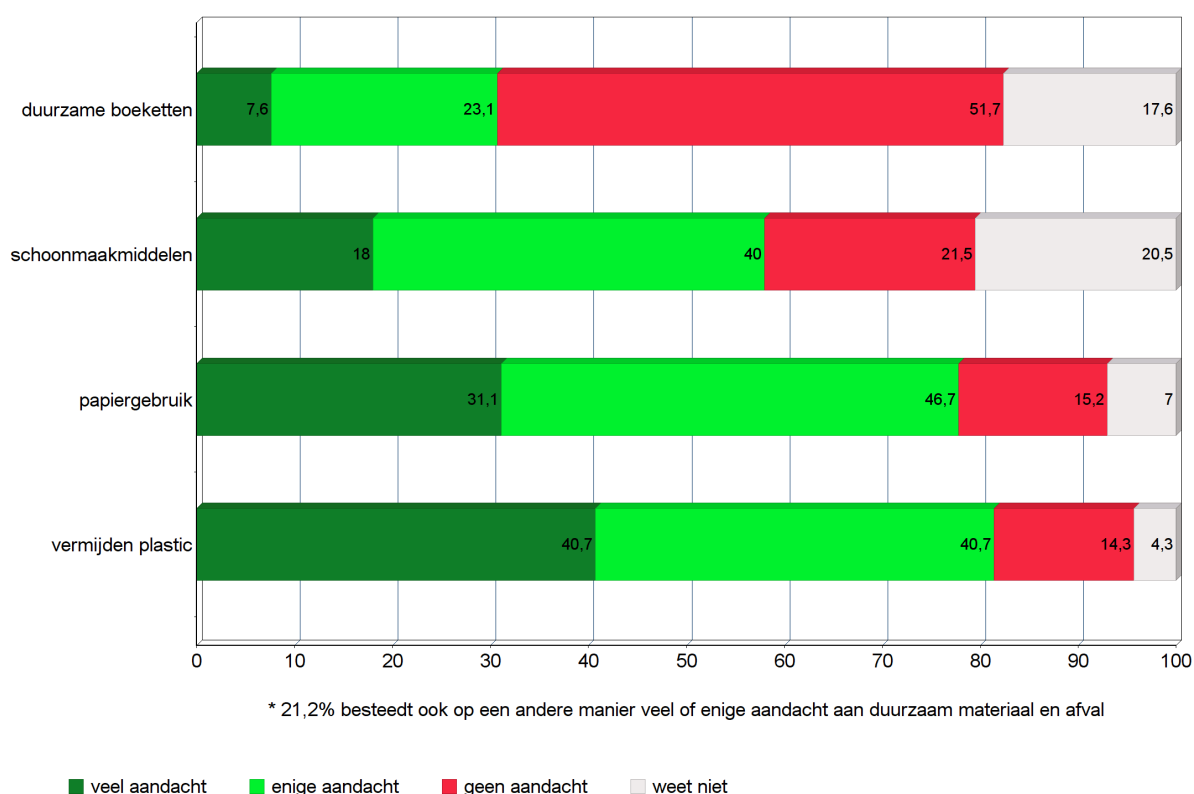
Figuur 1 Gebruik van eigen grond (in %, N=317) *

Ruim een derde van de kerken beschikt over een siertuin, in de vorm van perkplanten en lage struiken. Ander gebruik komt in beduidend mindere mate voor, vooral omdat er weinig of geen mogelijkheden zijn. Eén op de tien kerken heeft een moestuin; bij ruim 8% is de eigen grond ingericht als natuurgebied(je). Kleinschalige voorzieningen voor insecten (bv bijen) en vogels zijn makkelijker te realiseren; de belangstelling hiervoor is relatief groot.

Ruim 7% is bezig met andere groene voorzieningen. Genoemd worden bv bomen (olijf, hoogstam), een grasveld, volkstuint, pluktuin, bijbelse tuin, een tuin voor de voedselbank, een ren met kippen, broedkasten voor gierzwaluwen en een sedumdak. Op eigen grond is ook ruimte voor een repair café en een buurthuis. Ook *urban gardening* wordt gemeld. Bij de plannen voor de komende twee jaar staat pachtland op een duurzame manier uitgeven, evenals het bij- en vlindervriendelijker maken van de eigen tuin.

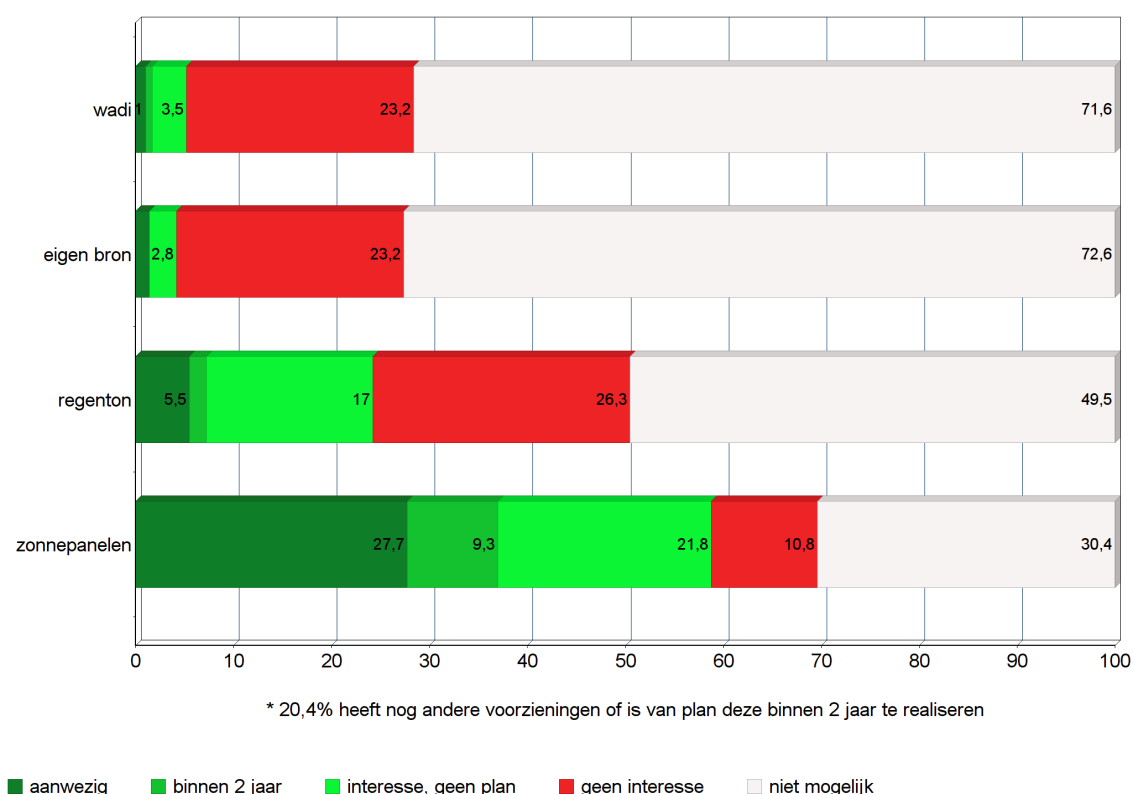
Figuur 2 Aandacht voor duurzaam materiaal en afval (in %, N=302) *

Acht op de tien kerken zet zich in op het vermijden van plastic (81,4%). Ook duurzaam papiergebruik scoort hoog (77,8%). Het gebruik van duurzame schoonmaakmiddelen (bv biologisch afbreekbaar) komt in iets minder dan de helft van de kerken voor. Drie op de tien kerken besteedt veel of enige aandacht aan duurzaam geteelde bloemboeketten.

Ruim een vijfde van de kerken is ook op een andere manier bezig met duurzaam materiaal en afval. De helft daarvan meldt afvalscheiding waar veel aandacht aan wordt besteed. Een goede tweede is het overschakelen van papier (bv kerkblad) naar digitale vormen zoals een website, het gebruik van een ipad tijdens vergaderingen of beamer tijdens de kerkdiensten, en bij koffiedrinken kartonnen in plaats van plastic bekertjes. Overige manieren: het inzamelen van (oud) papier, cartridges, mobiele telefoons, metaal, aluminium (blik), plastic doppen, pennen en/of stiften. Andere initiatieven: het versnipperen van snoeihout, het maken van compost, het hergebruik van restafval en afdankertjes, en de aanschaf van meubels uit de kringloop of van tuinbanken van gerecycled materiaal. Eén gemeente spaart kaarsvet om nieuwe kaarsen te maken, een andere kerk besluit voortaan een duurzame Paaskaars te kopen.

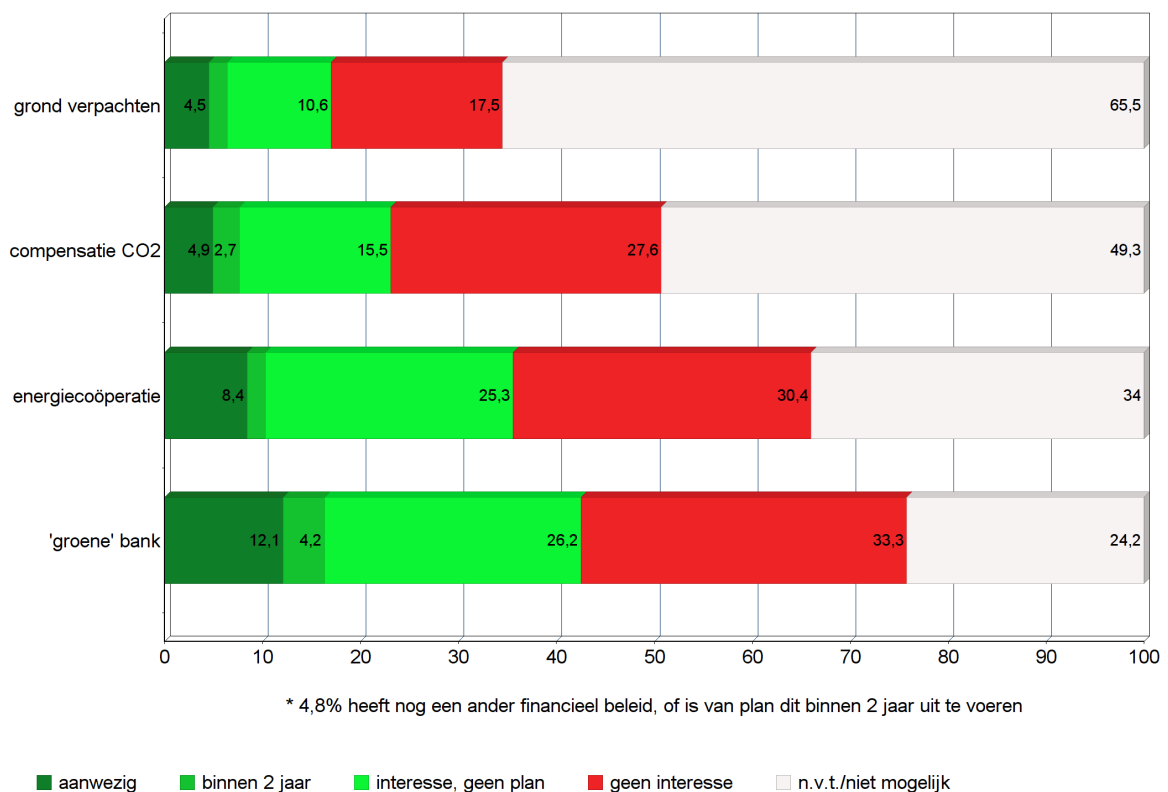
Figuur 3 Voorzieningen voor duurzaam waterbeheer en energieverbruik (in %, N=289) *

Meer dan een kwart van de kerken wekt zelf energie op door middel van zonnepanelen op het dak (27,7%). Ook andere kerken tonen hiervoor veel belangstelling. Ruim 9% wil binnen 2 jaar ook zonnepanelen laten installeren; bijna 22 procent heeft nog geen plan maar dat zal slechts een kwestie van tijd zijn. De potentie is dus groot. Aan de andere kant ziet drie op de tien kerken geen mogelijkheden, bv omdat de dakconstructie niet voldoet, de ligging te ongunstig is of als de monumentenstatus beperkingen oplegt. Een enkele keer komen de zonnepanelen op het dak van de pastorie te liggen. Het opvangen van water kan eveneens op veel interesse rekenen. Eén op de twintig kerken heeft een regenton, maar dat aantal kan de komende jaren toenemen. Een eigen bron of een wadi komen in beduidend mindere mate voor.

Ruim 20% van de kerken meldt ook andere voorzieningen. In vrijwel alle gevallen gaat het om energiebesparende maatregelen. Bijna een derde van deze kerken is overgeschakeld op ledverlichting, soms in combinatie met tijdschakelaars en/of bewegingsschakelaars. Andere voorzieningen: nieuwe, energiezuinige cv-ketels (soms op afstand bestuurbaar), zuinige thermostaten, automatische deuren, lucht- of infraroodverwarming. Drie kerken maken gebruik van warmtepompen en warmte/koudeopslag; één gemeente beschikt over een geavanceerd klimaatbeheersingssysteem. Isolatie wordt ook genoemd, bv op het dak (met schapenwollen dekens), in de spouwmuur, achter de radiator of als raamfolie. Eén kerk kiest voor bewust geen verwarming. Duurzaam waterbeheer komt een enkele keer voor, bv in de vorm van kranen met sensoren of hemelwaterafvoer en -opvang los van het riool. Ook bij kerken met plannen draait het voornamelijk om energiebesparing. Eén kerk springt eruit: een eigen windmolen voor het opwekken van stroom voor de verwarming.

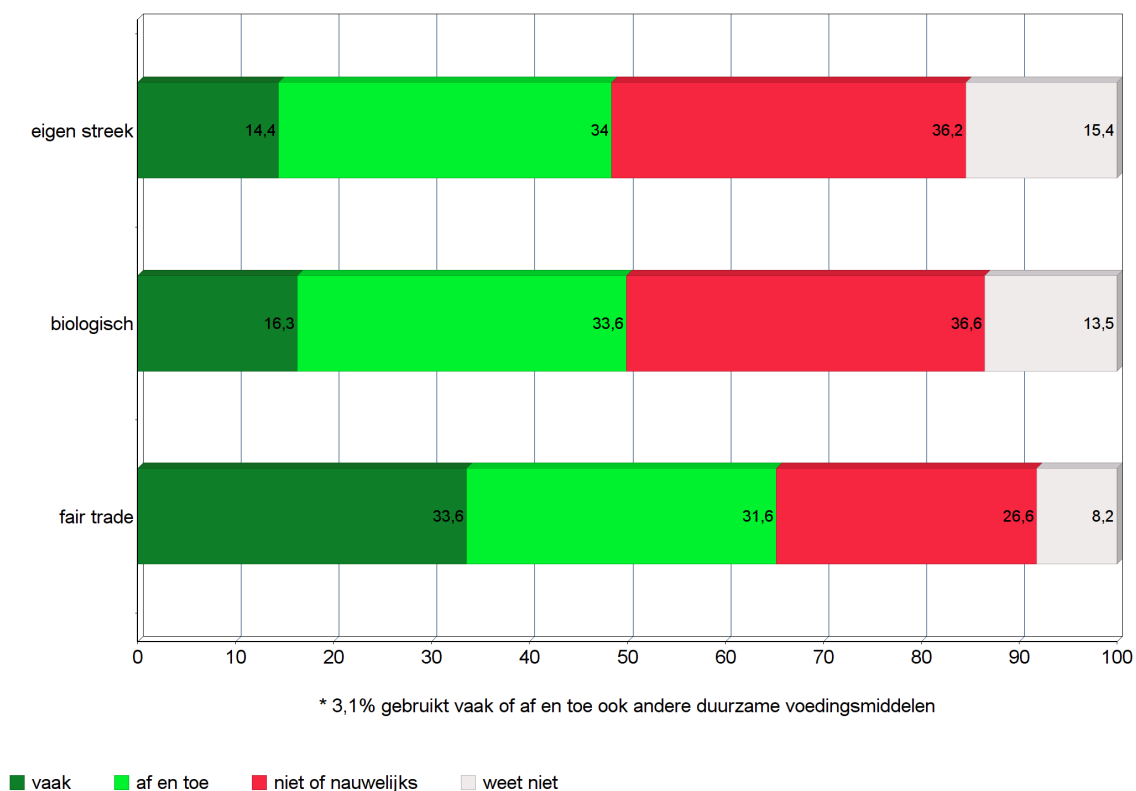
Figuur 4 Financieel beleid (in %, N=264) *

Het beheer van de financiële middelen is bij ruim een op de tien kerken ondergebracht bij een 'groene' bank waar in de beleggingsportefeuille veel aandacht is voor duurzaamheid. Daar komt ASN het hoogst uit de bus, gevolgd door Triodos. Ook SKG en Oikocredit worden genoemd. Meer dan 4% heeft plannen om binnen 2 jaar naar een dergelijke bank over te stappen, terwijl ruim 26% zegt interesse te tonen maar daarvoor nog geen concrete plannen te hebben. Andere vormen van een duurzamer financieel beleid kunnen eveneens op veel belangstelling rekenen, zowel wat betreft de stroomleverancier, het compenseren van de CO²-uitstoot als het verpachten van het eigen grondbezit. Ook hier lijkt dus veel potentie aanwezig om als kerk de komende jaren stappen te zetten.

Bijna 5% van de kerken meldt ook andere financiële activiteiten. Het gaat dan voornamelijk om groene beleggingen met het oog op algemene doelen of op specifieke doelen zoals het verlenen van microkredieten (Oiko Credit). Ook het geven van giften aan natuurorganisaties komt voor. Eén kerk is van plan het diaconaal vermogen te beleggen in *green bonds* en het rendement aan diaconale doelen te besteden. Een andere gemeente zegt niet te kunnen overstappen naar een andere bank vanwege 'gedoe', maar wil wel haar beleggingen gaan verduurzamen door het beleggingsconvenant aan te passen.

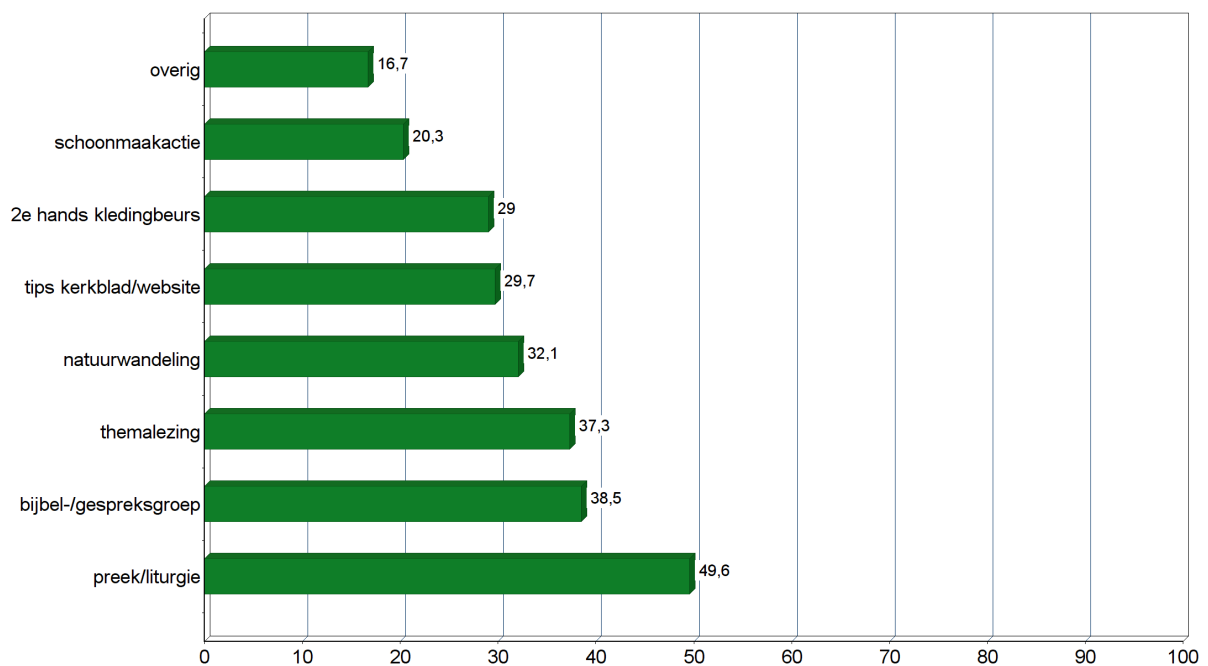
Figuur 5 Aandacht voor duurzame voedingsmiddelen (in %, N=259) *

Een derde van de kerken kiest vaak voor fair trade producten. Te denken valt aan koffie met een keurmerk voor milieu en/of een eerlijke prijs. Nog eens ongeveer een derde doet dit af en toe – wat erop wijst dat sommige maar niet alle producten fair trade zijn, of dat een kerk nog niet structureel op een duurzame leverancier is overgestapt. Biologische producten zijn in ongeveer de helft van de kerken te vinden, maar veel minder vaak (16,3%). Producten uit de eigen streek laten een vergelijkbaar resultaat zien.

Ruim 3% van de kerken heeft ook aandacht voor andere duurzame voedingsmiddelen. Bij het avondmaal wordt bv gebruikgemaakt van zelfgebakken brood. Twee kerken kiezen voor vegetarische producten. Eén gemeente zet koffie van direct trade koffiebonen, afkomstig van rechtstreekse handel met koffieboeren. Af en toe komen producten uit volkstuinten van gemeenteleden. Wat ook gebeurt: de opbrengst van de eigen moestuin gaat vrijwel geheel naar de plaatselijke voedselbank.

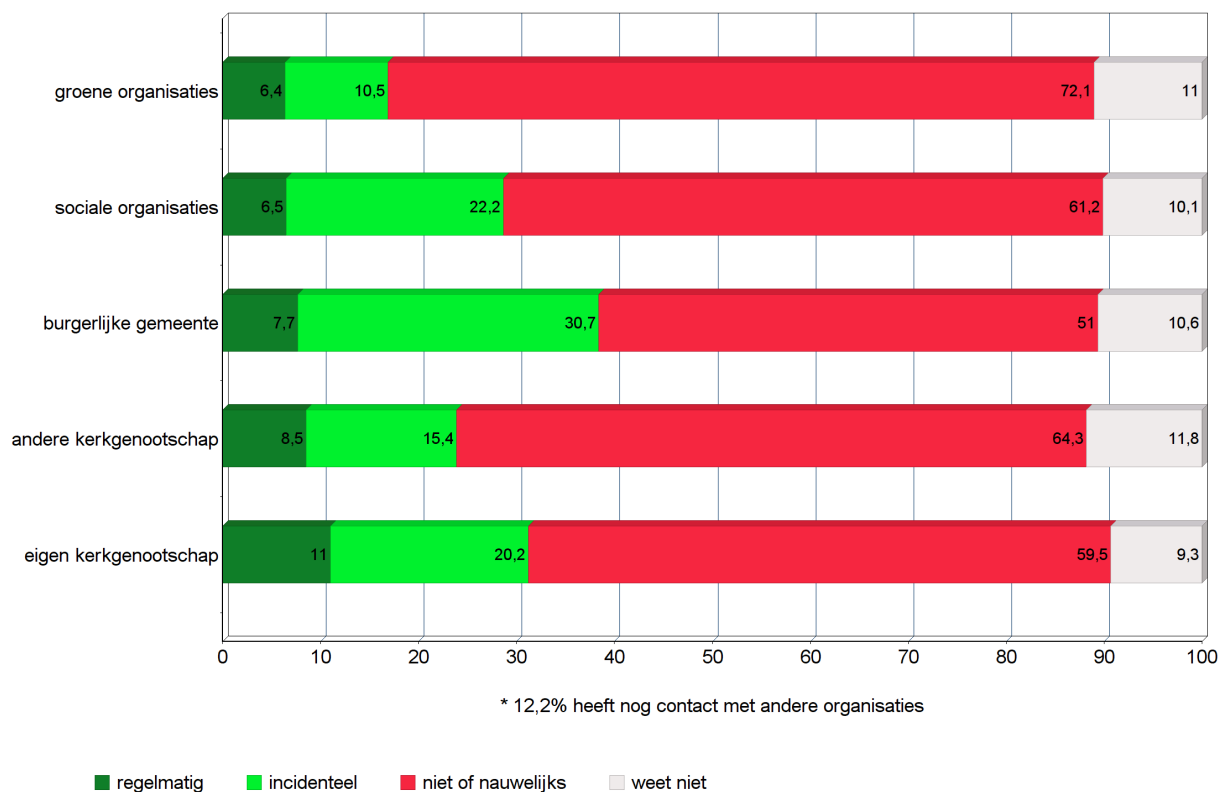
Figuur 6 Manieren waarop de kerk aandacht vraagt voor een duurzame levensstijl (in %, N=252)

Het aandacht vragen voor een duurzame levensstijl gebeurt in bijna de helft van de kerken via de preek of de liturgie. Bijna een op de vier doet dat in bijbel- en/of gespreksgroepen (kringen) of via themalezingen op een doordeweekse dag of avond. Het plaatsen van tips over duurzaamheid in het kerkblad of op de website gebeurt naar verhouding veel minder. Wat betreft gezamenlijke activiteiten: met elkaar wandelen in de natuur vindt in bijna een derde van de kerken plaats. Deze activiteit scoort daarmee iets hoger dan het organiseren van een tweedehands kledingbeurs. Schoonmaakacties, bv het oprapen van zwerfafval in de omgeving van het kerkgebouw, komt bij een op de vijf kerken voor.

De categorie 'overig', goed voor 16,7%, geeft een gevarieerd beeld. Niettemin is hergebruik te zien als de grootste gemene deler van activiteiten zoals een rommel- of kringloopmarkt, een bazaar, een tweedehands boeken- of speelgoedbeurs, of het plaatsen van een ruilkast. Verder zamelen kerken kleding in voor organisaties die zich richten op Oost-Europa of Azië. Andere activiteiten: meedoen met de 'Dag van de Aarde' en een klimaatmars, projecten uitvoeren voor Stichting Present, filmmiddagen, boekbesprekingen, workshops (zoals een insectenhotel maken), biologische bloembollenacties, speciale oogstdiensten, een *running diner* langs duurzame huizen van gemeenteleden, een serie interviews in het kerkblad, een 'groene' diaken, en een fietspomp zichtbaar in de kerkhal om mensen te stimuleren de auto te laten staan. Rond het onderwerp klimaat wordt een zomerlunch gehouden en de kerkklok geluid. Meedoen met de landelijke Groenekerkenactie en/of het opzetten van een werkgroep groene kerk in de eigen gemeente wordt eveneens genoemd.

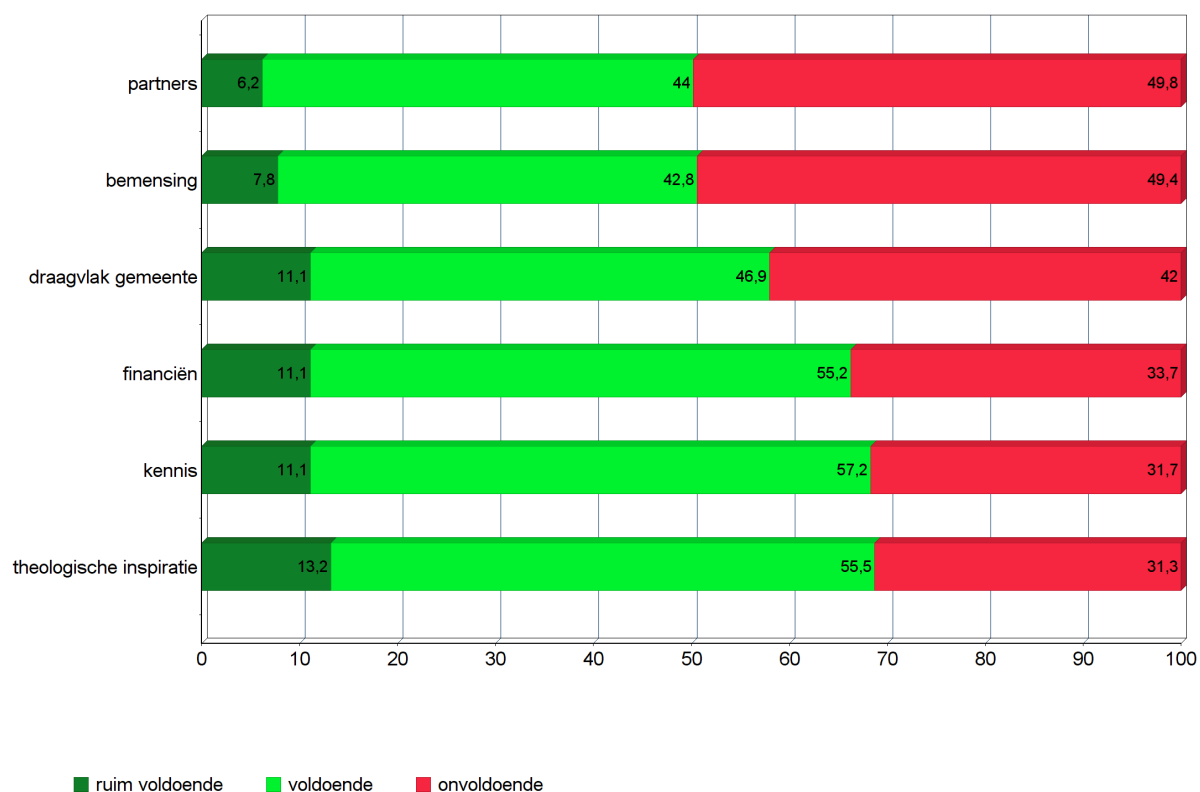
Figuur 7 Contacten met andere kerken of organisaties over groene activiteiten (in %, N=247) *

Waar het gaat om het organiseren van groene activiteiten, in welke vorm ook, hebben kerken vooral contact met gemeenten van hetzelfde kerkgenootschap, al of niet in dezelfde woonplaats. Andere kerkgenootschappen volgen daarna. Een bijzondere plek neemt de burgerlijke gemeente in. Er is weliswaar geen sprake van regelmatig contact, wat zou kunnen wijzen op structureel overleg met bv ambtenaren of beleidsmedewerkers, maar incidenteel komt dat toch bij bijna een derde van de kerken voor. Een op de vier à vijf kerken heeft sporadisch contact met sociale organisaties. Contact met groene organisaties komt relatief het minst voor.

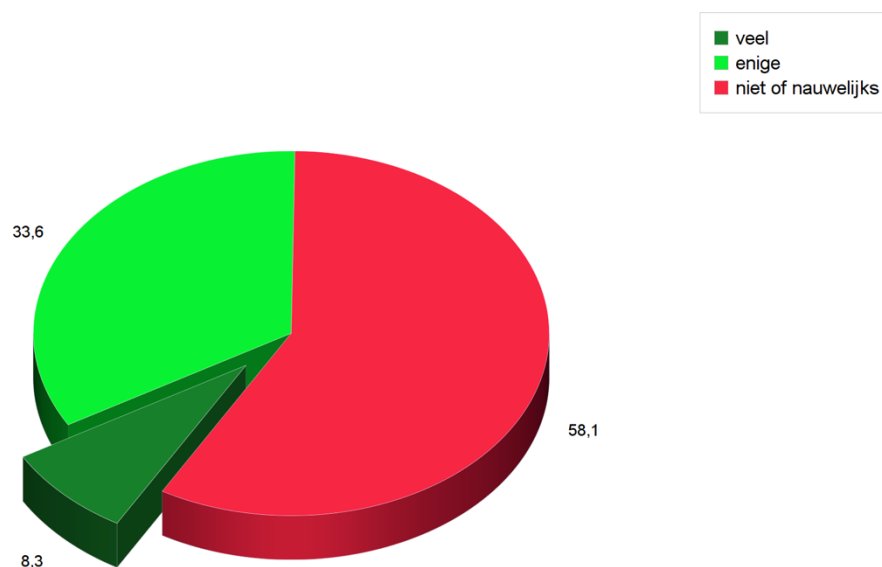
Ruim 12% van de kerken heeft nog contact met andere organisaties. De helft ervan neemt deel aan activiteiten die de Groenekerkenactie in gang zet. Daarnaast worden ook Micha Nederland, A Rocha en Initiative of Change genoemd. Andere organisaties, veelal op lokaal niveau: een gierzwaluwproject, een vlinderwerkgroep, en een werkgroep die werkt aan het energieneutraal maken van de hele woonplaats.

Figuur 8 Beschikbaarheid mensen en middelen voor groene activiteiten (in %, N=243)

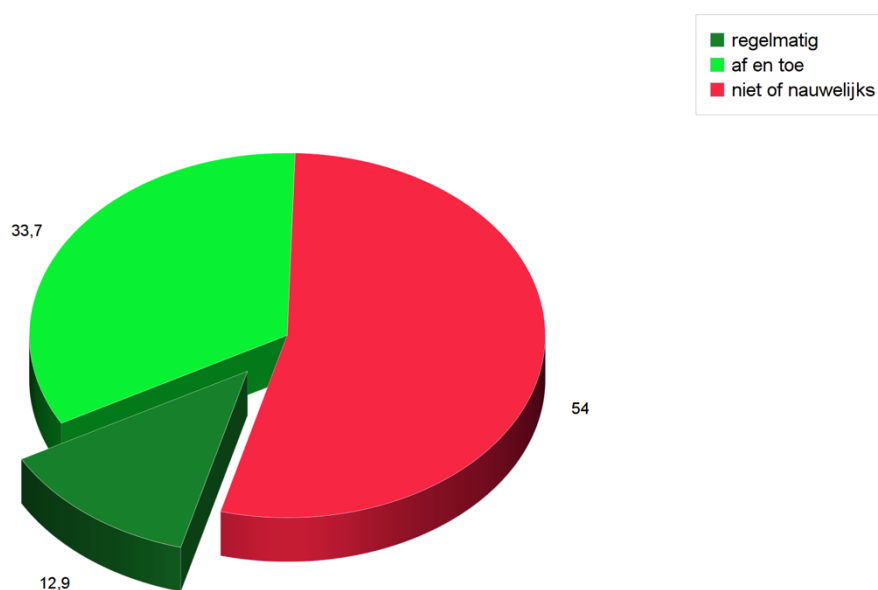
Theologische inspiratie, kennis en financiële middelen zijn bij de kerken in ruime mate aanwezig. Twee derde zegt dat ze hierin (ruim) voldoende is voorzien. Met het draagvlak onder de gemeenteleden is met bijna 47% ook goed gesteld. De bemensing echter kan soms wat problemen opleveren: de helft van de kerken vindt op het praktische, uitvoerende vlak onvoldoende ondersteuning. Dat geldt ook voor de beschikbaarheid en het inschakelen van partners, bv organisaties of plaatsgenoten.

Figuur 9 Aandacht voor 'groen' in het beleidsplan (in %, N=241)

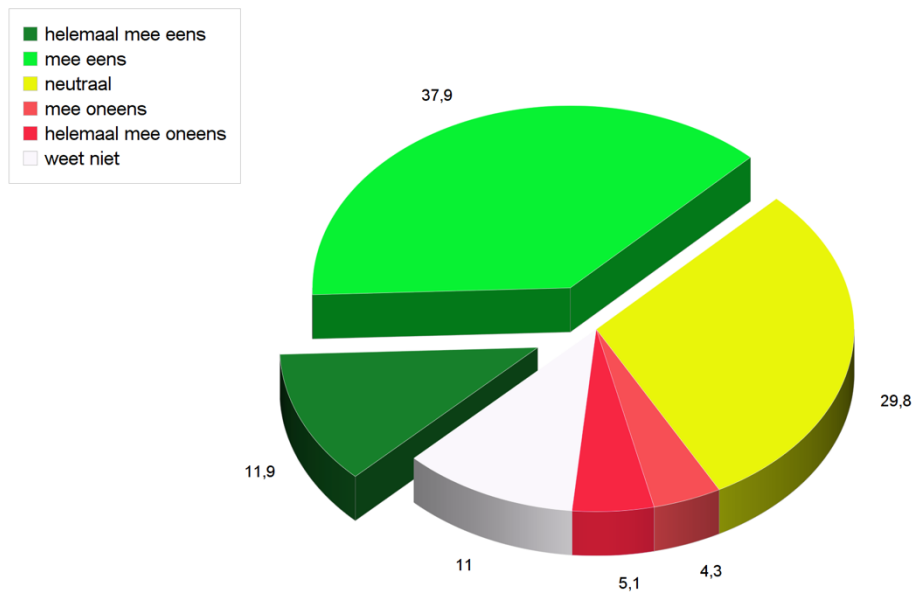

Ruim vier op de tien kerken besteedt veel of enige aandacht aan duurzaamheid in het eigen beleidsplan. Het bespreken van 'groene' zaken of activiteiten in de kerkenraad vindt iets vaker plaats, nl. 46,6%.

Figuur 10 Bespreking van 'groen' in de kerkenraad (in %, N=241)

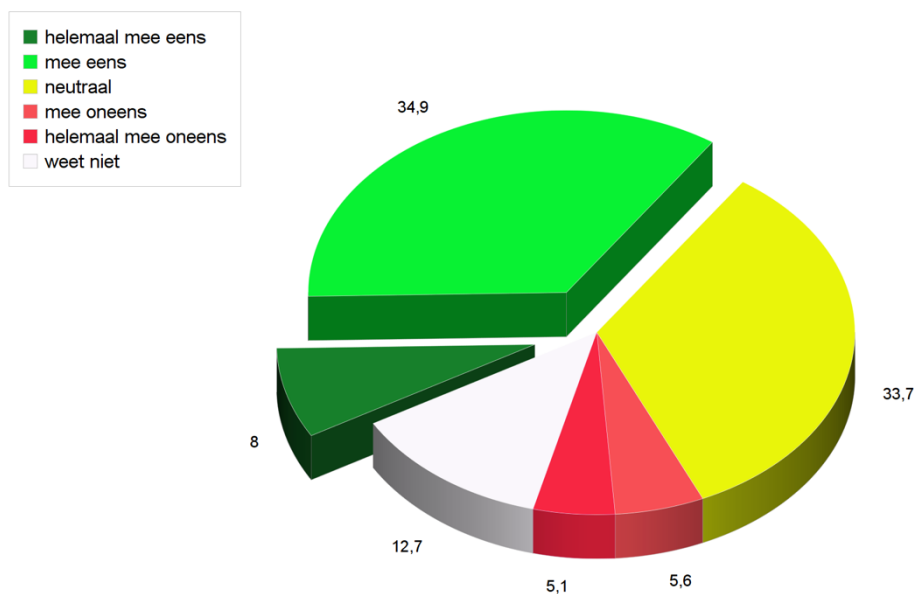

Figuur 11 Stelling: 'Vrijwilligers vinden groene activiteiten goed passen bij eigen traditie' (in %, N=235)

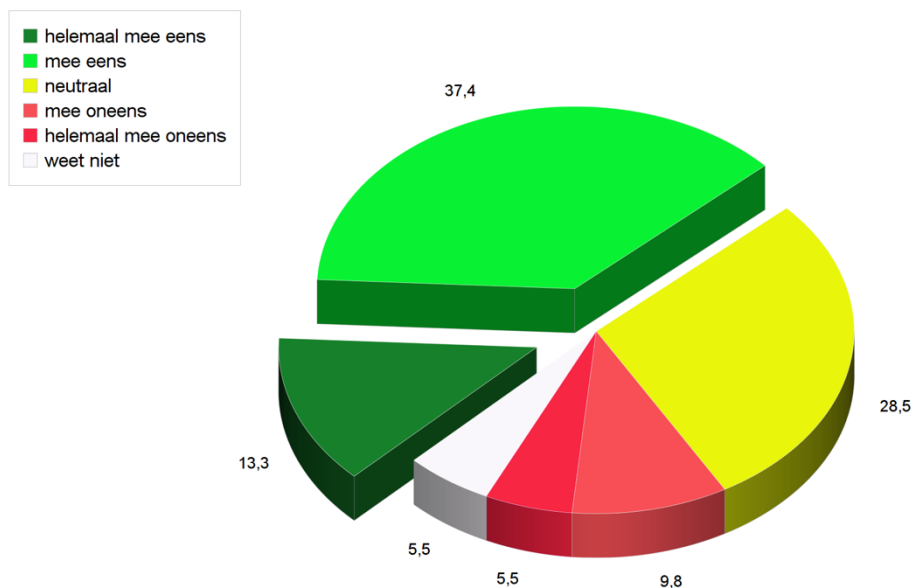

De helft van de kerken is het eens met de stelling dat vrijwilligers en de eigen traditie goed bij elkaar passen. Blijkbaar vinden gemeente de juiste personen waar het gaat om groene activiteiten. Voor de eigen gemeenteleden geldt de band met de traditie iets minder sterk: in totaal 42,9%. Een derde van de kerken staat hier neutraal in.

Figuur 12 Stelling: 'Gemeenteleden vinden groene activiteiten goed passen bij eigen traditie' (in %, N=235)

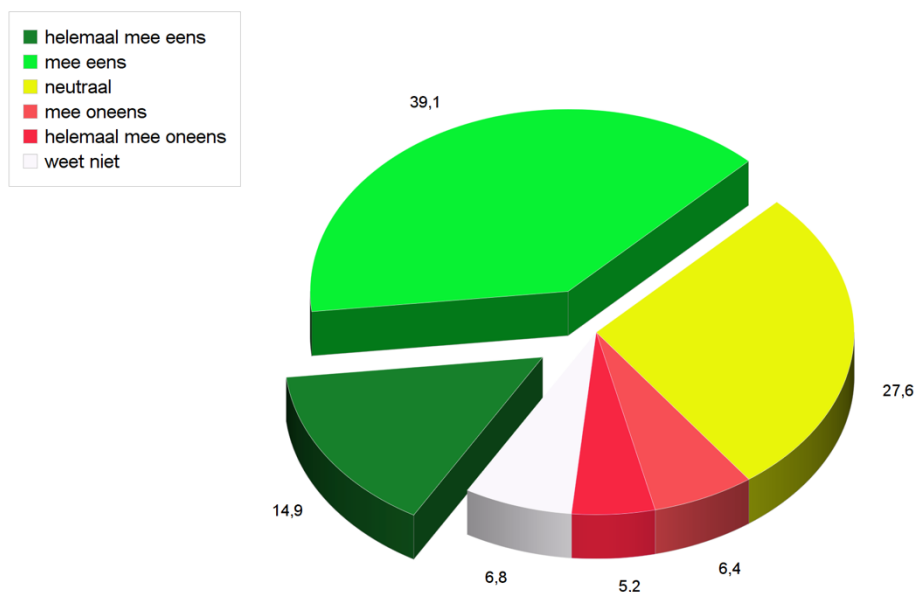

Figuur 13 Stelling: 'Groene activiteiten maken ons als kerk beter zichtbaar' (in %, N=235)

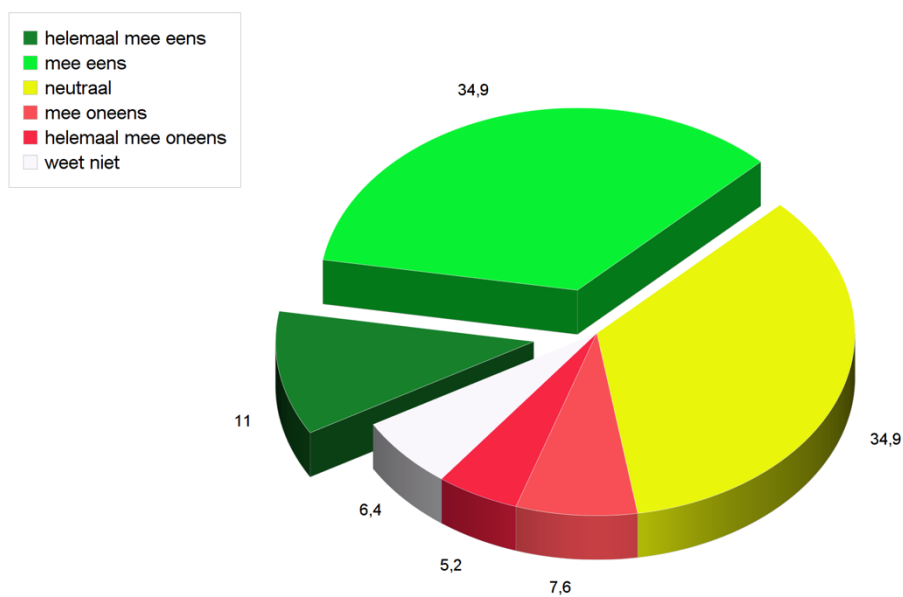

De helft van de kerken vindt dat groene activiteiten de eigen gemeente beter zichtbaar maakt. Dat komt overeen met de stelling over vrijwilligers. Nog positiever zijn kerken over de stelling dat groene activiteiten de gemeente elan geeft, als een nieuwe impuls aan het gemeente-zijn: in totaal 54%.

Figuur 14 Stelling: 'Groene activiteiten geven de gemeente elan' (in %, N=235)

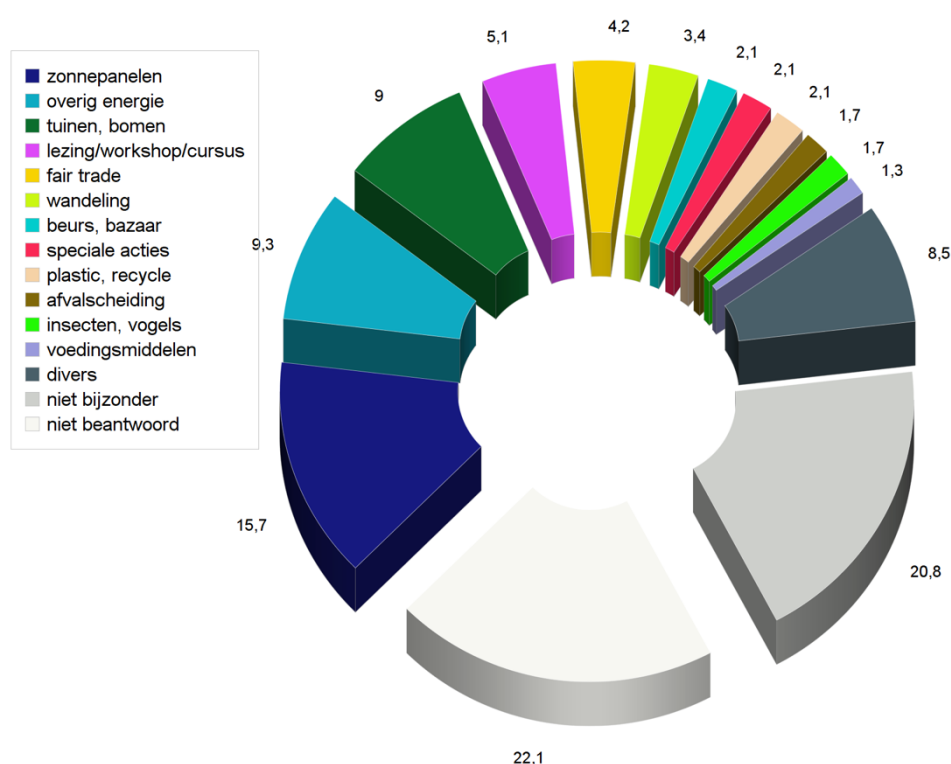

Figuur 15 Stelling: 'Groene activiteiten brengen de gemeente beter in contact met de wijk' (in %, N=235)

Toch is het de vraag of groene activiteit de kerk vervolgens ook beter in contact brengt met de wijk. Bijna 46% meent van wel, terwijl een derde van de kerken hier een neutrale positie inneemt.

Figuur 16 Open vraag: 'Trots op een groen initiatief in uw kerk?' (in %, N=235)

Ruim een vijfde van de kerken laat de vraag naar trots op een groen initiatief onbeantwoord. Van de overige kerken zegt nog eens een vijfde dat een groen initiatief niet bijzonder genoeg is om te melden. De rest valt uiteen in diverse categorieën. Sommige kerken geven meer dan één initiatief op, waardoor het totaal boven de honderd procent uitkomt.

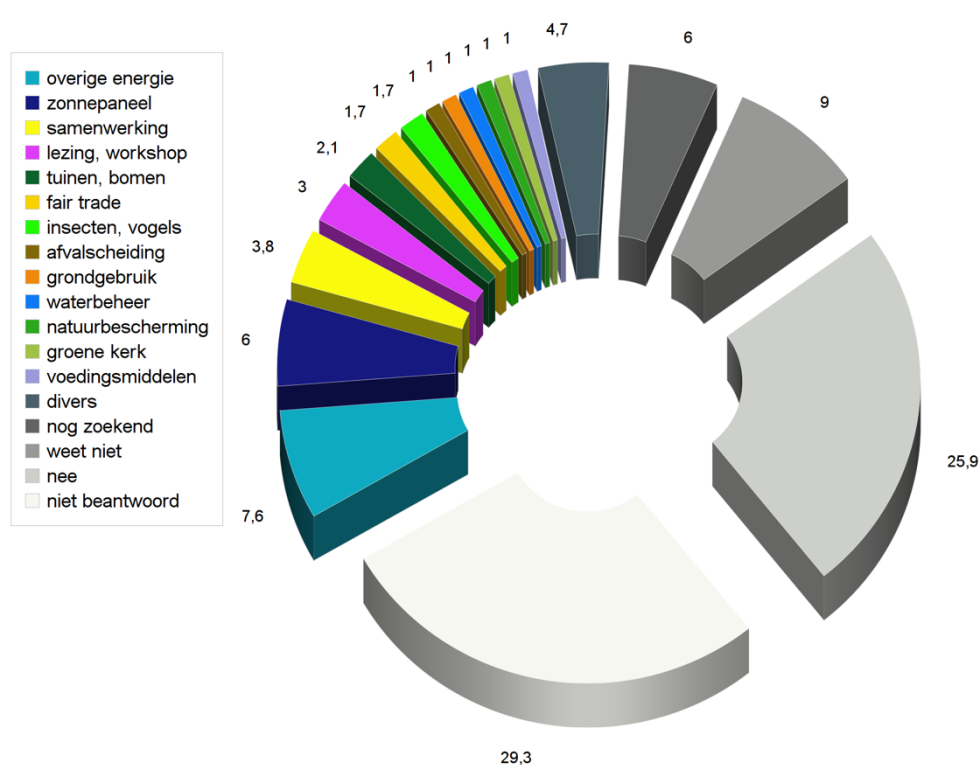
Van alle groene initiatieven wordt 'energie' veruit het meest genoemd: 25%. Binnen die categorie komen zonnepanelen (15,7%) op de eerste plek – deze worden 37 maal genoemd. Ze vormen qua omvang een eigen categorie. De overig initiatieven (9,3%) gaan over isolatie, aardwarmte, warmtepompen, ledverlichting, infrarood.

De derde categorie in omvang omhelst initiatieven op het terrein van tuinen en bomen (9%). Deze zijn letterlijk groen, van moestuin tot pluktuin, van stiltetuin tot bijbelse tuin, van zelf bomen planten tot deelname aan een voedselbos, van biologische bloembollen en -zaden tot het 'ontstenen' van het kerkplein en het aanleggen van groenstroken.

Lezingen, workshops en cursussen staan op de vierde plek (5,1%). Ze dienen tot meer kennis en bewustwording, bv over de herkomst van grondstoffen, over groene theologie, klimaat, landbouw, levensstijl, voedsel en supermarkt, soms in samenwerking met derden zoals Micha, A Rocha of Superwaar. In de vijfde groep draait het om fair trade producten, meestal koffie en soms ook thee (5,1%). Wandelingen staan op plek zes (3,4%), gevolgd door de

(jaarlijkse) beurzen, bazaars en markten (2,1%), en speciale acties in de omgeving (2,1%), bv autowassen, zwerfplastic opruimen of deelname aan een doorgeef-estafette rond de Groene Bijbel. Andere initiatieven zijn het vermijden van plastic (2,1%), het scheiden van afval (1,7%), aandacht voor insecten (bijenhôtels) en vogels (1,7%), en voedingsmiddelen (1,3%), bv biologische producten en het bereiden van sap van eigen fruit. De laatste categorie (8,5%) is divers van aard. Dit loopt uiteen van groen beleggen, het verminderen van papiergebruik, het luiden van de kerkklok bij klimaatacties, tot een warme truienzondag, een kerkblad geheel gewijd aan groen, en een *raper* in de kerkdienst om het thema duurzaamheid op een ludieke wijze te presenteren.

Figuur 17 Open vraag: 'Wens of idee voor een groen initiatief?' (in %, N=235)

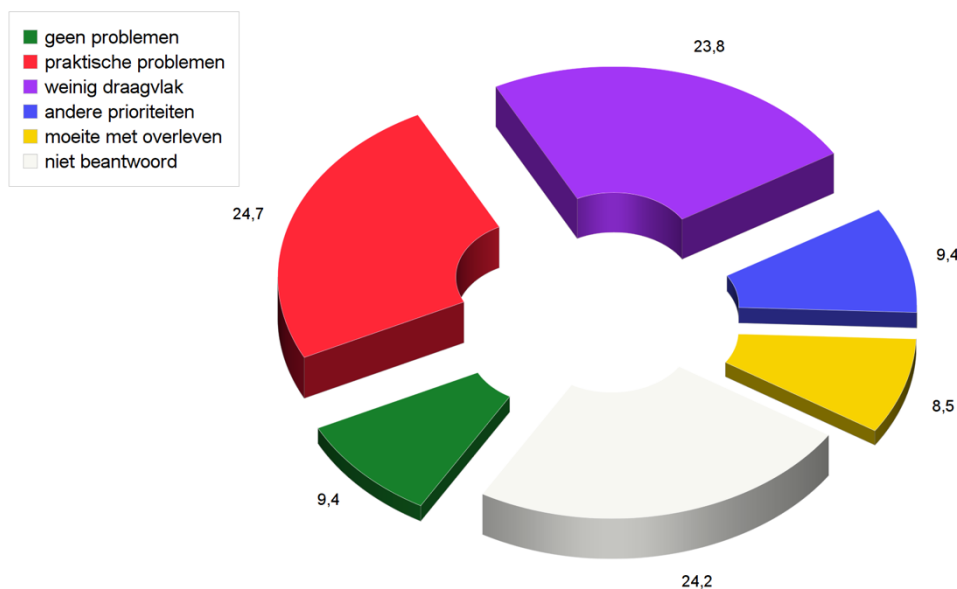
Een fors deel van de kerken (29,3%) laat de vraag naar een wens of een idee voor een groen initiatief onbeantwoord. Nog eens een kwart laat weten geen wens of idee te hebben. Dat kan zijn omdat er geen of te weinig mogelijkheden zijn, of dat er andere zaken spelen. (Zie ook figuur 18.) De rest valt uiteen in diverse categorieën; enkele kerken noemen meer dan één wens of idee, waardoor het totaal boven de honderd procent uitkomt.

Ook hier scoort energie met 13,5% het hoogst, verdeelt in overig (7,6%) en zonnepanelen (6%). De derde categorie 'samenwerking' (3,8%) is nieuw: meerdere kerken geven aan graag samen te willen optrekken met een buurtvereniging, een dorpsraad, met omwonenden, met kerken in de regio en/of met andere kerkgenootschappen. Bewustwording in de vorm van lezingen en workshops volgt daarna (3%). Tuinen en bomen staan op de vijfde plaats (2,1%). De overige categorieën die worden genoemd: fair trade (1,7%), insecten en vogels (1,7%),

afvalscheiding, grondgebruik, waterbeheer, natuurbescherming, voedingsmiddelen, en zelf een groene kerk worden door zich aan te sluiten bij de Groenekerkenactie (allen 1%).

De categorie met concrete wensen of ideeën is divers (4,7%): jonge groene ondernemers een podium bieden, gezamenlijk koken, een groene *running diner* houden, theologische ondersteuning bieden, een gedenkbos aanleggen, gebruikt gereedschap inzamelen, een groen diaconaat ontwikkelen, groen en missionair aan elkaar koppelen, pastorale aandacht voor jongeren die zich zorgen maken over de toekomst van de aarde, of de term 'sociaal duurzaam' nader inhoud geven. Van alle kerken is 6% nog zoekende, met rentmeesters en taak- en werkgroepen die de mogelijkheden inventariseren en kijken naar de haalbaarheid.

Figuur 18 Open vraag: 'Problemen bij het realiseren van groene initiatieven?' (in %, N=235)

Ruim driekwart van de kerken heeft de open vraag naar problemen bij het realiseren van groene initiatieven ingevuld. Daarvan zegt 9,4% geen problemen te ondervinden. De rest van de antwoorden valt uiteen in vier categorieën.

a. Praktische problemen

De grootste groep, bijna een kwart, stuit op praktische belemmeringen om groene activiteiten te ontplooiën. Bemensing is er een van. Zo zijn er te weinig kerkleden te vinden die de organisatie zouden willen of kunnen oppakken én uitvoeren. Dat geldt ook voor partners. Te weinig financiële middelen is een ander probleem; de kosten zouden niet opwegen tegen de te verwachten nut. Maar ook om een andere reden: de huidige koffiezetapparaten blijken fair trade koffie niet aan te kunnen. Moeizame en daardoor trage besluitvorming over groene plannen, zowel in de eigen kerk als in overleg met de burgerlijke gemeente, wordt eveneens genoemd. Een ander punt

betreft het gebouw. Veertien kerken hebben een (Rijks)monument met bijbehorende restricties rond zonnepanelen of dubbele ramen. Bovendien vragen oude panden om enorme investeringen voor groot onderhoud of een verbouwing die lang niet altijd door de gemeenteleden zijn op te brengen. En in een stad ziet men te weinig ruimte voor groene voorzieningen. Kerken die wel zelf grond bezitten, hebben te maken met pachtboeren die niet willen omschakelen naar een duurzamere vorm van landbouw. En soms staat de kerkenraad niet altijd open voor vragen rond beheer en beleid in vastgoed, of voelen betrokken kerkleden zich tegengewerkt. Overstappen naar een 'groene' bank kan ook niet altijd, bv als een kerk is aangesloten bij een grotere groep kerken in de woonplaats of omgeving: dan zou iedereen moeten meedoen.

b. Weinig draagvlak

De tweede groep (23,8%) zegt te kampen met een gebrek aan interesse van andere kerkleden of van de kerkenraad. Er is geen animo, niet iedereen wil meedoen, groene onderwerpen spelen niet, een gevoel van urgentie ontbreekt, men is passief, er is geen kennis en geen overtuiging. Het leeft niet, dus wordt er niet over gesproken, en waar dat wel gebeurt wordt daadkracht gemist. 'Groen' blijft zo van een klein clubje, van mensen die al bewust zijn, de liefhebbers. Eén kerk geeft aan dat een groot deel van de leden totaal niet betrokken is. Andere kerken ontmoeten weerstand; velen hebben er niet zoveel mee en uiten verzuchtingen in de trant van 'dit ook nog?' Een deel vindt groene initiatieven onzin en bovendien niet de taak van de kerk maar van de politiek. Ook de omgeving speelt een rol: een gemeente met bv sterk agrarische wortels loopt niet snel voorop. En een wel actieve gemeente constateert een verschil tussen zeggen en doen: wel met enthousiasme het etiket 'groene kerk' op de deur plakken, maar moeilijk te motiveren om daar inhoud aan te geven. Een enkele keer komt de theologie aan de orde, bv als wordt gesteld dat het in de kerk moet draaien om het evangelie van de redding van zonden – onze planeet kunnen we toch niet redden. En: als dit de kern wordt dan bestaat de kerk binnenkort niet meer. Het tegenovergestelde valt ook te beluisteren, bv dat de PKN te antropocentrisch gericht is en meer ecocentrisch moet worden: God houdt immers van heel zijn schepping, niet alleen van de mens. Eén respondent: 'Ik vul met schaamte de enquête in.'

c. Andere prioriteiten

De derde, kleinere groep (9,4%) vindt dat andere zaken voorgaan. Er ligt immers al zoveel op het bordje van een kerk en dan sneeuwt dit thema onder. Zo vraagt het afstoten van een of meerdere kerkgebouw(en) alle aandacht, evenals het samengaan van twee wijken. Dat slokt veel tijd op. Of de focus ligt op het jeugdwerk, op het pastoraat en het diaconaat. Men spreekt van hogere, dus belangrijkere prioriteiten. Ook kerkmeesters geven er niet altijd voorrang aan; het is en blijft zoeken naar een balans tussen groene idealen en zakelijke afwegingen, en dat vergt veel geduld. Voorkomen moet worden dat een voorhoede de rest van de gemeente iets oplegt. Het ontplooiën van groene initiatieven staat nog in de kinderschoenen. Maar ook: nadat de eerste stappen zijn gezet, wordt het steeds lastiger om een volgende stap te zetten want alle makkelijke dingen zijn dan al gedaan. De praktijk leert verder dat nieuwe projecten of plannen vaak zonder een groene meetlat worden opgepakt,

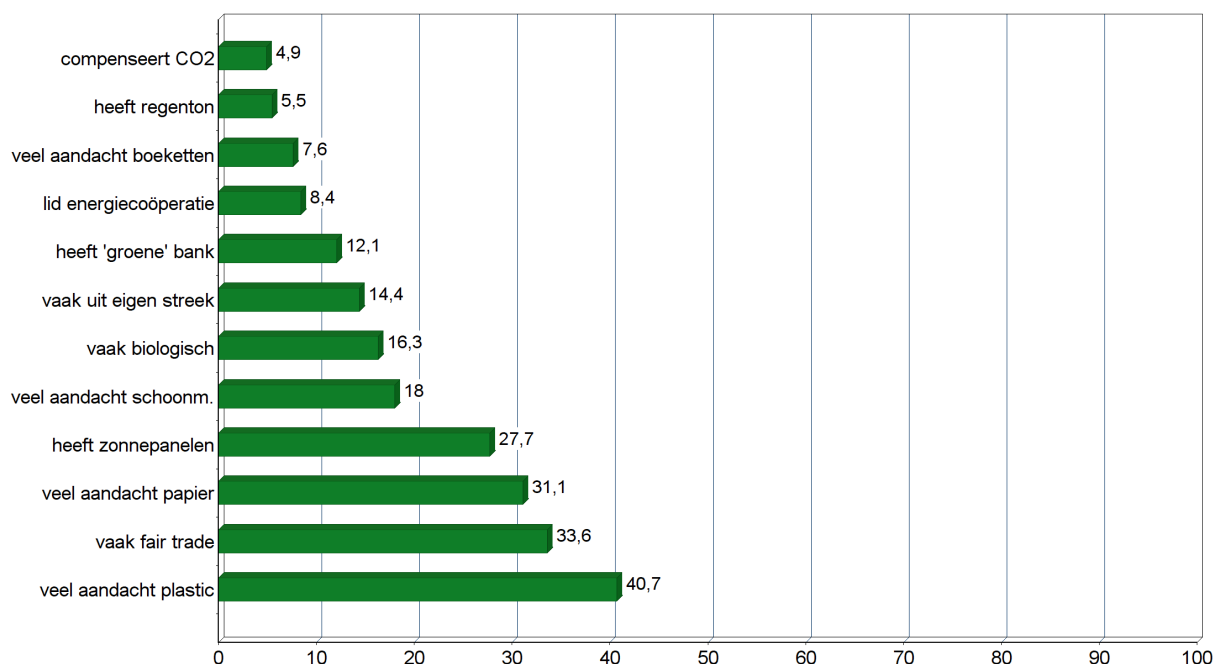
zoals bij de aanschaf van apparatuur voor de kerk of verre vliegreizen van leden naar een ontwikkelingsproject. Een respondent: 'Bewustwording en verduurzaming van het beleid hebben tijd nodig.'

d. Moeite met overleven

De laatste groep (8,5%) geeft aan dat groen misschien wel het laatste is waar een gemeente oog voor heeft. Gebrek aan menskracht speelt een rol: de werkgroep is klein en groeit niet. Er zijn niet genoeg (jonge) mensen, laat staan ouderen, want vergrijzing zet een rem op alle activiteiten. En als een groot deel van de leden boven de zeventig of tachtig jaar is, dan is alle aandacht en energie nodig om in de wijk of het dorp kerk te kunnen blijven. Soms is een gemeente in alle aspecten noodlijdend, en overweegt men binnen vijf jaar te stoppen. 'Er moet altijd zoveel in een kerk, en er zijn niet zo heel veel mensen meer over...' De horizon wordt dan te kort om nog in groen te investeren.

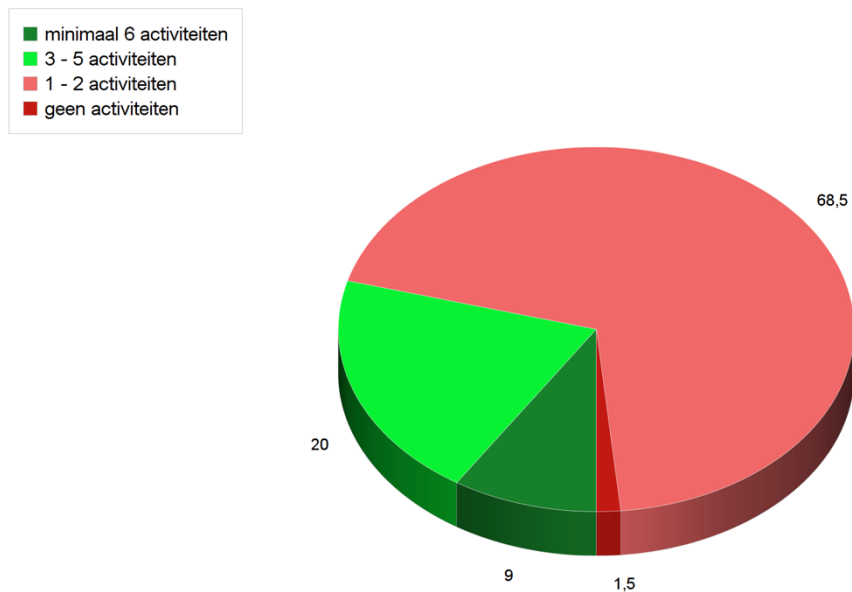
3.2 Totaalscore groene activiteiten

Figuur 19 Verdeling twaalf groene activiteiten (in %)

Niet alle kerken hebben dezelfde mogelijkheden om groene activiteiten te ontplooiën. Zo beschikt niet elke kerk over eigen grond, zowel om het kerkgebouw als op een andere plek. In figuur 19 zijn in totaal twaalf groene activiteiten bij elkaar geplaatst die alle kerken in principe zouden kunnen doen. Uitgaande van de hoogste score – 'veel aandacht' of 'vaak gebruikt' – komt het vermijden van plastic het meest voor. Duurzame fair trade producten, ander papiergebruik en zonnepanelen volgen daarna. Het compenseren van de CO2-uitstoot scoort het laagst.

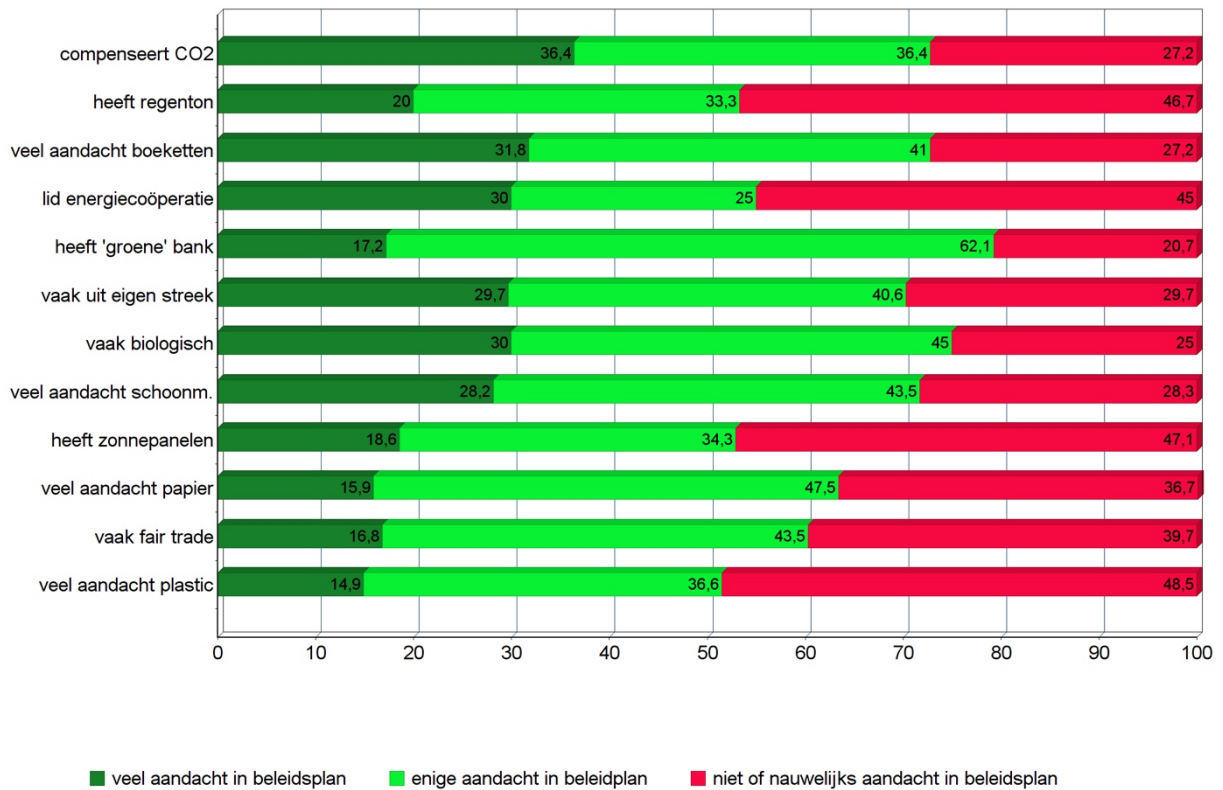
Figuur 20: Verdeling kerken van actief naar niet actief met groen (in %)

Een kleine groep kerken (9%) doet tenminste de helft van de twaalf groene activiteiten. Er is één kerk die alles doet. Nog eens een vijfde ontplooit drie tot vijf activiteiten. De overige kerken zijn niet of nauwelijks actief, ofwel een op de zeven. Van deze grote groep zegt slechts 1,5% geen enkele van de twaalf groene activiteiten te doen; de rest (68,5%) houdt het bij een tot twee activiteiten.

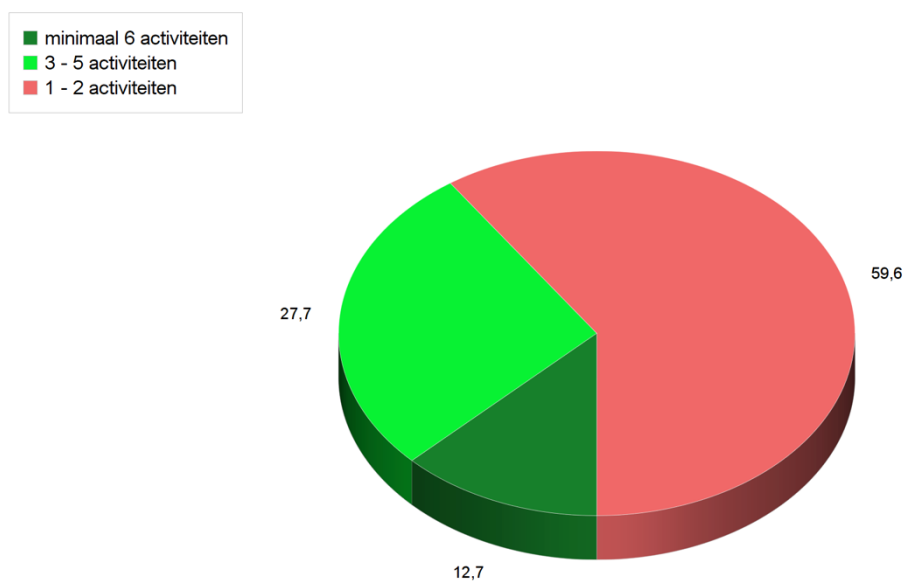
3.3 Invloed beleidsplan op groene activiteiten

Figuur 21 Wel/geen aandacht in beleidsplan voor groen, per activiteit (elke activiteit op 100%)

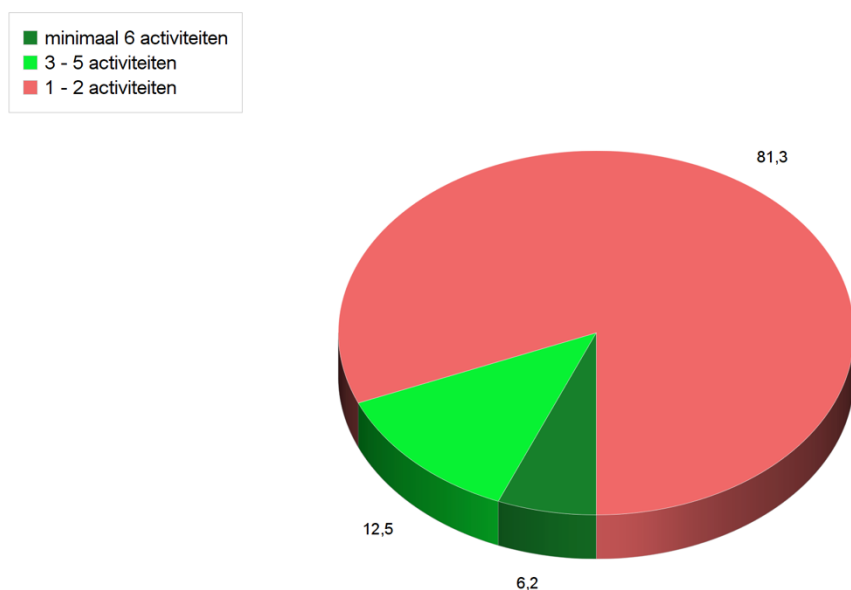
De twaalf geselecteerde groene activiteiten tonen verschillen waar het gaat om veel of enige aandacht in het beleidsplan. De vier meest genoemde activiteiten komen in het beleidsplan relatief weinig aan bod. Aan een 'groene' bank wordt veruit de meeste aandacht besteed. De middengroep wordt gevormd door biologische producten, producten uit de eigen streek, schoonmaakmiddelen, duurzame boeketten en het compenseren van de CO2-uitstoot. Die CO2-compensatie komt bij de kerken echter het minst voor. (Zie figuur 19). Dit laat zien dat veel of enige aandacht in het beleidsplan niet betekent dat een bepaalde activiteit dan ook daadwerkelijk wordt gedaan. Mogelijk is er meer tijd nodig om een beleidsvoornemen in een activiteit om te zetten; zo zijn er bij de CO2-compensatie meerdere opties om de *footprint* van de kerk te verminderen. Andersom geldt ook dat groene activiteiten niet altijd in het beleidsplan hoeven te worden opgenomen. Het vermijden van plastic of duurzaam gebruik van papier zijn relatief eenvoudig uit te voeren zonder de noodzaak om dat schriftelijk vast te leggen.

Figuur 22: Verdeling kerken met groen in beleidsplan op totaalscore twaalf activiteiten (in %)

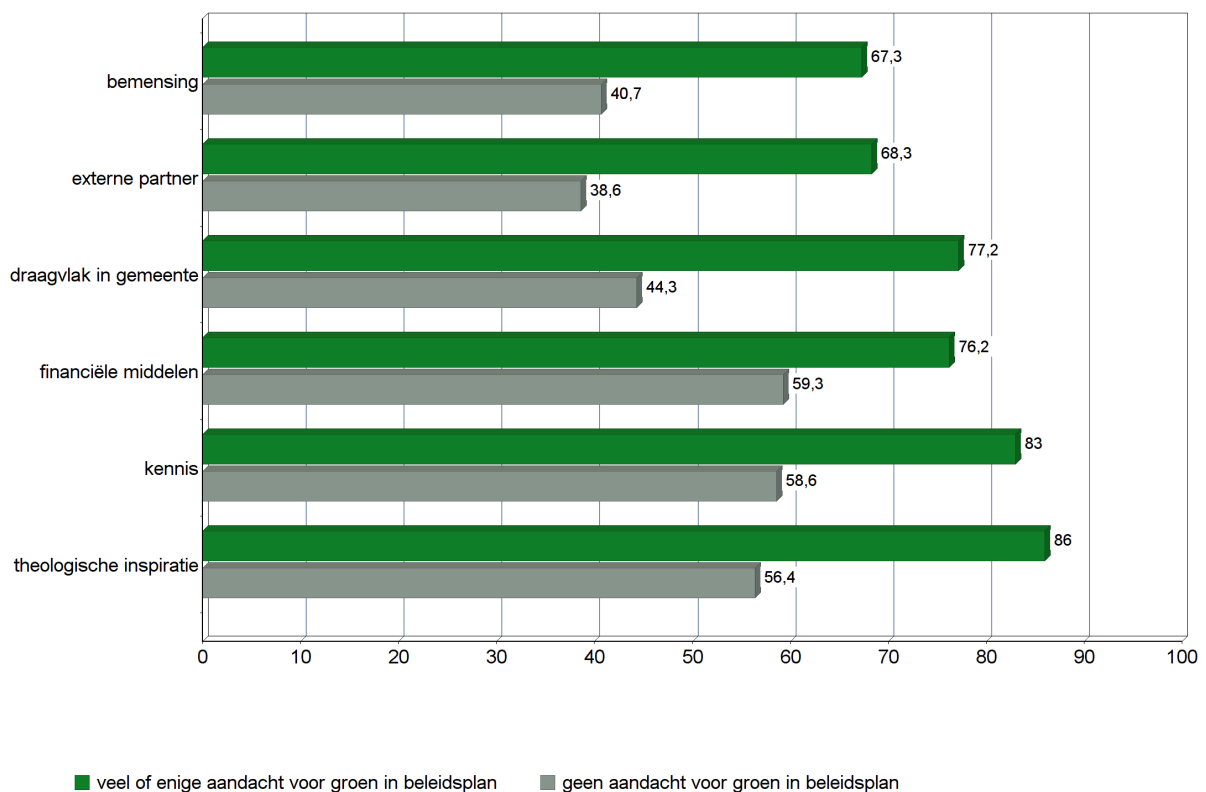

Van alle kerken waar het beleidsplan veel of enige aandacht aan groene activiteiten schenkt en deze dus expliciet noemt, ontplooit ruim 40% minstens drie van de twaalf geselecteerde groene activiteiten. Van de kerken waar het beleidsplan geen enkele aandacht aan groen besteedt, is dit 18,7%.

Figuur 23: Verdeling kerken met geen groen in beleidsplan op totaalscore twaalf activiteiten (in %)

Figuur 24 Voldoende mensen en middelen versus wel/geen groen in beleidsplan (in %, N=241)

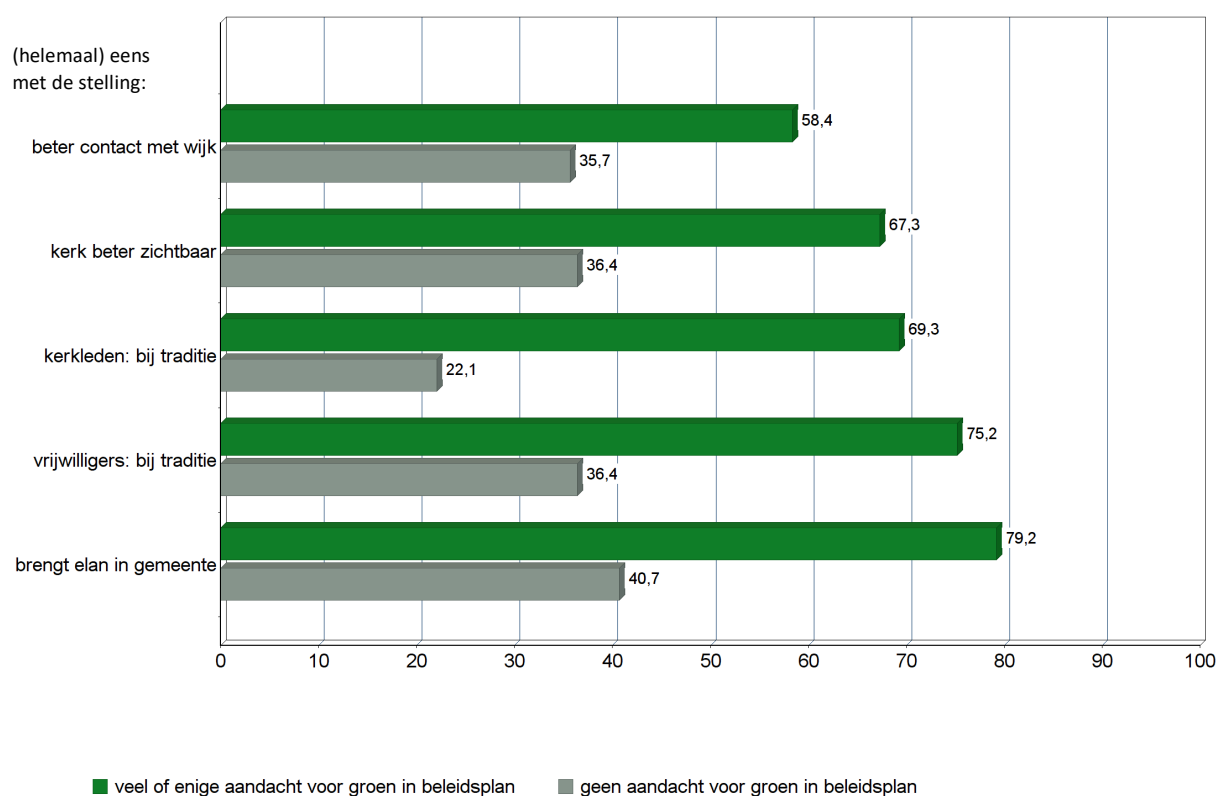

Van de kerken die in hun beleidsplan expliciet aandacht schenken aan groene activiteiten, zegt 86% over voldoende theologische inspiratie te beschikken. Bij de kerken die in hun beleidsplan geen aandacht schenken aan groene activiteiten, is dat ruim 56%. Ten aanzien van kennis zien we vrijwel hetzelfde verschil; bij financiële middelen is dat verschil iets kleiner.

Van de kerken die groene activiteiten expliciet in hun beleidsplan hebben staan, heeft twee derde voldoende mensen om die activiteiten uit te voeren en kunnen zij externe partners inschakelen. Bij de kerken die in hun beleidsplan geen aandacht aan groene activiteiten schenken, is dat vier op de tien.

Het grootste verschil tussen wel of geen aandacht in het beleidsplan is te zien bij draagvlak. Bij geen aandacht ondervindt ruim vier op de tien kerken in hun eigen gemeente steun voor groene activiteiten. Maar als het beleidsplan deze activiteiten wel expliciet noemt, dan kan meer dan driekwart van de kerken op veel steun rekenen.

Figuur 25 Stellingen versus wel/geen groen in beleidsplan (in %, N=241)

Van de kerken die groene activiteiten expliciet in hun beleidsplan hebben staan, is steeds ongeveer 60 tot 80% het (helemaal) eens met de stellingen. Van de kerken die geen groene activiteiten in hun beleidsplan hebben staan, is dit steeds 35 tot 50%. De uitzondering is de stelling 'Onze kerkleden vinden groene activiteiten goed passen bij onze traditie'; hier komt het percentage kerken die in hun beleidsplannen geen aandacht aan groene activiteiten besteden, uit op 22,1.

3. Samenvatting

Een op de zeven kerken is niet of nauwelijks bezig met duurzaamheid. Van de activiteiten die in principe alle kerken zouden kunnen uitvoeren, gaat het bij deze groep om hooguit een tot twee. Een kleine groep voorlopers (9%) doet minstens de helft van de activiteiten; een op de vijf kerken doet er drie tot vijf. Meer dan de helft van de kerken is van mening dat groene activiteiten de gemeente elan geeft, als een nieuwe impuls aan het gemeente-zijn.

Vermijden van plastic komt het meest voor: acht op de tien kerken is daarmee bezig. Dat geldt in iets mindere mate ook voor duurzaam papiergebruik, bv tweezijdig printen of een digitaal kerkblad. Kerken tonen veel aandacht voor energie om daarmee kosten te verlagen. Meer dan een kwart wekt zelf energie op door middel van zonnepanelen. Het opvangen van regenwater kan eveneens op veel belangstelling rekenen. Het beheer van de financiële middelen is bij ruim een op de tien kerken ondergebracht bij een 'groene' bank waar in de beleggingsportefeuille veel aandacht is voor duurzaamheid. Een derde kiest vaak voor fair trade producten.

Het aandacht vragen voor een duurzame levensstijl gebeurt in bijna de helft van de kerken via de preek of de liturgie. Bijna een op de vier doet dat in bijbel- en/of gespreksgroepen (kringen), of via themalezingen op een doordeweekse dag of avond. Ook samen wandelen in de natuur komt veel voor. Theologische inspiratie is bij de kerken in ruime mate aanwezig; meer dan twee derde is hierin (ruim) voorzien. Bij het organiseren van groene activiteiten hebben kerken vooral contact met gemeenten van hetzelfde kerkgenootschap, al of niet in dezelfde woonplaats. Een derde heeft incidenteel contact met de burgerlijke gemeente. Contact met groene organisaties komt relatief het minst voor.

Ruim vier op de tien kerken besteedt expliciet aandacht aan duurzaamheid in het eigen beleidsplan. Het grootste verschil met kerken die dat niet doen laat zich zien bij draagvlak onder gemeenteleden. Als een beleidsplan aandacht heeft voor groene activiteiten, dan is bij meer dan driekwart van de kerken daar veel steun voor. Maar als een beleidsplan niets zegt over groene activiteiten, dan ondervindt ruim vier op de tien kerken steun.

Onvoldoende draagvlak is een van de problemen waar kerken tegenaan lopen wanneer zij (meer) groene activiteiten willen doen. Het grootste probleem is echter van praktische aard, zoals te weinig mensen, te weinig financiële middelen, of de beperking van het gebouw als monument. Draagvlak komt hierna, vanwege een gebrek aan interesse van andere leden of van de kerkenraad. Een veel kleinere groep vindt dat andere zaken voorgaan waardoor de aandacht voor duurzaamheid andersneeuwt. Tot slot het probleem van de omvang van de gemeente, en de daarmee samenhangende vergrijzing. Een kerk die probeert te overleven ziet geen ruimte meer voor groene activiteiten.

4. Conclusie

Hoewel nog relatief weinig kerken actief bezig zijn met meerdere groene activiteiten, lijkt er veel potentie te zijn voor verdere groei. Het gaat dan om activiteiten die men binnen twee jaar wil realiseren, of waar nog geen plan voor bestaat maar wel interesse. Dat is vooral te zien bij duurzame energie en waterbeheer. Zo zijn er maar weinig gemeenten die impliciet aangeven geen belangstelling te hebben voor het plaatsen van zonnepanelen, nog los van de beperkingen van het kerkgebouw. Het aantal kerken met panelen zou de komende jaren wel eens sterk kunnen stijgen. Duurzaam waterbeheer is weliswaar nog weinig praktijk, maar ook voor deze activiteit is de interesse relatief hoog. De aandacht in de samenleving voor groene energie en voor een zorgvuldiger omgang met water zien we dus resoneren in kerkgemeenschappen.

Op het gebied van financiën ligt eveneens ruimte voor verdere verduurzaming. Ruim een kwart van de kerken heeft belangstelling voor de overstap naar een 'groene' bank en/of een energieleverancier met groene stroom. In mindere mate is dat tevens het geval voor het compenseren van de CO₂-uitstoot. Ook deze thema's hebben de laatste jaren steeds meer maatschappelijke aandacht gekregen. Een deel van de kerken lijkt hierin nu de eigen verantwoordelijkheid te willen oppakken.

Bij de aandacht voor duurzaam materiaal en afval is de potentie minder goed vast te stellen. Kerken doen al relatief veel aan het vermijden van plastic en aan duurzamer papiergebruik. Niettemin scoort de categorie 'enige aandacht' bij deze activiteiten hoog, namelijk bij meer dan vier van de kerken. Wanneer deze gemeenten in staat eventuele obstakels voor verdere groei weg te nemen, dan zou de stap naar 'veel aandacht' mogelijk moeten zijn. Dit geldt ook voor het gebruik van milieuvriendelijke schoonmaakmiddelen. Duurzame boeketten staan minder in de belangstelling.

De obstakels voor het oppakken van (nieuwe) groene activiteiten verschillen per gemeente. Bovendien zijn niet alle problemen op korte termijn oplosbaar, zoals bij belemmeringen van praktische aard en bij kleine, vergrijzende gemeenten die moeite hebben het hoofd boven water te houden. Het meeste perspectief biedt het verbreden van het draagvlak. Hoe breder de interesse voor 'groen' wordt gedeeld, des te meer kans op voldoende ondersteuning voor dergelijke activiteiten. Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen op welke wijze de verbreding van het draagvlak gestalte zou kunnen krijgen.

Niet alle kerken beschikken over eigen grond rondom het kerkgebouw. Een stuk land op een andere plek komt nog minder voor. Om die reden is in dit onderzoek een vergelijking op dit punt achterwege gelaten; in de totaalscore zijn enkel de activiteiten opgenomen die elke kerk in principe kan doen. Bij grondgebruik komt de siertuin veruit het meest voor. Een op de tien kerken beschikt over een moestuin. De meeste belangstelling gaat echter uit naar

voorzieningen voor insecten en voor vogels. Op dit terrein valt de komende jaren groei te verwachten. Dat geldt tevens voor een deel van de kerken met grondbezit dat aangeeft interesse te hebben in het verpachten. Hier liggen mogelijkheden om dat op een andere, duurzame(re) manier te doen.

